

Alexandru Gafton

UZUL, VALORILE ȘI DISPARIȚIA UNOR TERMENI: *FĂȚĂRIE*,
A FĂȚĂRI, *FĂȚĂRNICIE*, *A FĂȚĂRNICI*, *FĂȚARNIC*

1. Cu toate că, la nivel lexical, tendința generală în alcătuirea vechilor traduceri românești, era de a găsi echivalenții românești cei mai potriviți pentru termenii din textul-sursă și de a-i utiliza în consecință, adesea aceste texte prezintă termeni între care se stabilesc relații de sinonimie, fără ca acest lucru să fie neapărat reflectat și în textul-sursă. Alături de un astfel de caz, există și cel în care mai multor termeni din textul-sursă – cu sfere semantice cvasi-compatibile –, traducătorii și revizorii români le atribuiau un singur termen românesc sau dublete din aceeași familie lexicală.

Firește, în limba română, acel termen își avea valorile și uzurile sale. Prin utilizarea sa în texte traduse, nu de puține ori el putea fi solicitat în direcția exprimării unor nuanțe noi și chiar a unor noi valori. Procesul acesta este parte integrantă din cel prin care limbile își dezvoltă nivelul lexical-semantic. Simpla existență, însă, a acestuia nu conduce mereu la împlinirea valențelor termenului sau la îmbogățirea posibilităților, ori la creșterea realizărilor sale.

O situație interesantă, în măsură să ofere felurite sugestii, este dată de uzul unor cuvinte precum: *fățare*, *a fățări*, *fățărie*, *fățarnic*, *fățărnice*. Conform DA¹, în limba română, familia aceasta cuprinde următoarele cuvinte cu următoarele valori: *fățare* ‘fățărnice, fățărie, prefăcătorie, ipocrizie’, *a fățări* ‘a fi părtinitor, a disimula’, ‘a se prefăce’, *fățărie* ‘părtinire, disimulare’, *fățărnice* ‘prefăcătorie, ipocrizie’; *fățarnic* ‘părtinitor, ipocrit, prefăcut’, *a fățărnici* ‘a fățări’. Tot mai puțin utilizați astăzi (mai rămân în uz *fățarnic* și *fățărnice*, serios concurați de *ipocrit* și *ipocrizie*) și aflați în curs de arhaizare, acești termeni sunt destul de bine reprezentați în vechile texte românești².

Situațiile în care aceștia apar, însă, în vechile traduceri românești de text religios, indică o anumită forțare a posibilităților pe care le aveau, precum și o intrare a lor în concurență, până la a pune în pericol înțelegerea textului și poziția acestor cuvinte în sistem. De aceea, socotim că merită analizat acest caz, el oferind posibilitatea de a observa efortul prin care acești termeni își caută poziții proprii în sistem, făcând vizibile anumite elemente de dinamică lexical-semantică.

2. Deși cazurile ilustrate și comentate în continuare sunt relativ contemporane între ele (înregistrându-se în același text sau în texte care, la scara evoluției limbii,

¹ *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1949.

² Pentru etimologie, valori și evoluție, vezi DA, s.v. *fățare* și urm. *A fățări* și *fățărie* se aflau pe aceeași poziție și, așadar, în concurență cu *a fățărnici* și *fățărnice*.

sunt situate destul de aproape în timp), acestea prezintă diferențieri în măsură să permită observarea existenței unor deosebiri de uz, apte să conducă la solicitarea planului lexical-semantic, cu felurite consecințe, dar și decurgând din caracteristici de moment ale respectivului stadiu de dezvoltare a limbii.

2.1. O primă clasă de situații se referă la subst. *față* (precedat sau nu de o prepoziție) și *fățarie*, care apar în contexte în care, atât termenii corespondenți din textele slavon, latin și grecesc, cât și traducerea corectă, cum este cea din Biblia 2001³, precum și valorile solicitate de contexte se referă – după caz și forma pe care o capătă – la sensuri precum: ‘imparțialitate’, ‘părtinire’, ‘a judeca (sau nu) conform aparențelor’.

2.1.1. Segmentul de sub FA, 10, 34 este redat după cum urmează în CB⁴: „Eu mai de-adevăru înțelegu că nu spre față căută Zeul”, ceea ce corespunde textului slavon: *ne na ai Fa]ri W E4* Aproape nouăzeci de ani mai târziu, NTB⁵ va reda același segment astfel: „Cu adevăr aflu că Dumnezeu nu aleage față”, traducând lat. *non est personarum acceptor Deus*.

Textul citează spusele lui Petru, care trimite către *Dt.*, 10, 17, unde se face referire la Dumnezeu ca la „Cel ce nu caută la față”. Expresia semnifică imparțialitatea divină, care cântărește și judecă indiferent de atributele care, la urma urmelor, sunt dobândite tot cu concursul divinității, Divinitatea luând în cumpănă doar modul în care ființa umană își manifestă liberul arbitru, cu privire directă spre felul în care sunt respectate poruncile și urmată calea lui Dumnezeu. *Biblia* conține, de altfel, numeroase locuri în care se exprimă același conținut (*I Regi*, 16, 7 sau sinteza paulinică din *Rom.*, 2, 11⁶).

Termenii utilizați în versiunile străine ale FA, 10, 34, arată că este vorba despre ‘față’, chiar dacă textul se folosea de această modalitate de exprimare pentru a indica ‘imparțialitatea’ lui Dumnezeu, indiferent de ceea ce reflectă aspectul individului (stare fizică și/sau psihică, avere, poziție socială etc.)⁷. Fără a modifica

³ *Biblia* (...), București, 2001, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania.

⁴ *Codicele Bratul*, ediție de text de Al. Gafton, Iași, 2003.

⁵ *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea Înalt Preasfințitului Andrei, arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998.

⁶ „Pentru că nu iaste fățarnicie lângă Dumnezeu” (BB), care încearcă a reda: οὐ γάρ ἐστιν προσωποληψία παρά τῷ θεῷ; „Că nu iaste la Dumnezeu aleagere de față” (NTB), redând: *non enim est acceptio personarum apud Deum*; „nu iaste, amu, spre fățarie căutare den Dumnezeu” (CP). Soluția optimă apare la Anania: „Căci la Dumnezeu nu există părtinire!”.

⁷ Spre exemplu, secvența: „Să nu fățarnicești în gurile oamenilor și în buzile tale păzește-te” (BB, *Is. Sir.*, 1, 29) Μὴ υποκριτής ἐν στόμασιν ἀνθρώπων, are a transmite ceea ce Biblia 2001 redă prin: „Nu fii fățarnic înaintea oamenilor”. După cum se vede, „în gurile oamenilor” constituie o expresie care vehiculează altceva decât sensul concret către care ar trimite sintagma. Încă mai relevant pentru discuția secundară este că, de fapt, aici există o relație de sinonimie la nivel profund, fiind puse față în față două metasememe care au ca punct de plecare expresii dotate cu concretețe, care, deși exprimă sensuri diferite ‘prefăcătorie’, respectiv ‘în public’, la bază constituie forme apropiate cu sensul ‘înaintea, in praesentia’, *față*, respectiv *gură* fiind doar două modalități puse să semnifice același lucru. De regulă, astfel de situații se descifrează pentru cititor, în NTB, nu în BB. De fapt, în

sensul, CP⁸ traduce prin: „După de-adevăr înțeleg că nu *în fățarie* caută Dumnezeu”, termenul referindu-se la ‘obrăzar, mască’. Prin oricare din cele două soluții de până acum, receptorul ajunge la conținutul care era de redat: ‘Dumnezeu nu judecă după aparențe’, deci ‘Dumnezeu este imparțial’. Acest lucru este bine exprimat în Biblia 2001: „Cu adevărat cunosc că Domnul nu este *părtinitor*” (unde apare și o notă prin care se face trecerea de la forma concretă de exprimare din text la sensul astfel încifrat: „A nu căuta la fața omului = a fi imparțial”).

Spre deosebire de toate acestea, abătându-se de la NTB – în încercarea de a urma textul grecesc: οὐκ ἔστιν προσωπολήπτης ὁ θεός – *Biblia* de la 1688 pare a forța termenul: „Cu adevărat pricep că nu e *fățarnic* Dumnezeu”. Soluția aceasta, cum se va vedea mai jos, se datorează atât punerii în relație a celor doi termeni, cât și poziționării sintactice pe care *fățarnic* o capătă în BB⁹. Se poate crede că *fățarie* și *fățarnic* nu aveau sfere semantice bine delimitate (unul față de celălalt și fiecare în parte în cadrul lexicului epocii), ceea ce făcea ca în special termenul mai nou, *fățarnic*, să tindă a se încărca cu valori pe care nu le putea gestiona prea bine. Totodată, aceasta a fost modalitatea găsită spre a folosi substantivul *fățarnic* cu sensul ‘care se lasă înșelat de cei fățarnici, care judecă după aspect, părtinitor’. Soluția – aducătoare de confuzie și nepotrivită – nu este singulară.

2.1.2. Faptul acesta se poate evidenția prin urmărirea unor cazuri precum:

„Domnu iaste în ceruri, și *fățarie* nu iaste la El” (NTB, *Ef.*, 6, 9) – după *et personarum acceptio non est apud eum*¹⁰ –, față de BB, care nu poate depăși termenul *fățarnicie*¹¹ – chiar dacă modelul grecesc rămâne clar: καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστιν παρ αὐτῶ.

Identic se prezintă distribuția și sub *Col.*, 3, 25, unde, în vreme ce NTB traduce *non est personarum* prin: „Iară cel ce face obidă, obida va lua, și *nu iaste fățarie*”, BB folosește *fățarnicie*, deși textul grecesc prezenta: καὶ οὐκ ἔστιν προσωποληψία¹².

La fel în *I Petru*, 1, 17: „Și să chemați Părinte pre acela ce giudecă fără *fățarie*” (NTB), după lat.: *qui sine acceptione personarum iudicat*, în vreme ce BB

general, aceasta este modalitatea prin care apar calcurile, soluții dintre cele mai aducătoare de confuzii. Întrucât, BB are obiceiul de a prelua ceea ce apare în textul grecesc, fi că expresia este descifrată acolo, fie că nu, cititorul BB oricum are dificultăți în a descifra conținutul, întrucât ceea ce urmăresc revizorii acestui text privește, în primul rând, forma. La fel stau lucrurile și pentru secolul al XVI-lea, în relația cu slavona.

⁸ *Texte de limbă din secolul XVI* reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române, *IV. Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi la Brașov în anul 1563*, București, 1930.

⁹ *Biblia 1688*, ediție întocmită de V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton, Laura Manea, N. A. Ursu, 2. vol., Iași, 2001, 2002.

¹⁰ Soluția lui Coresi, încadrabilă în genul său de a acționa asupra textului, rămâne stângace, sub imperiul formei: „că la el nu iaste nici o *căutătură*” (CP).

¹¹ Versiunea din 2001 prezintă: „și că la El nu există *părtinire*” (Anania).

¹² În CP apare: „că nu caută Domnului, ce trupului”, iar la Anania: „și părtinire nu poate fi”, adică ‘vor fi judecați după fapte, cu imparțialitate’.

redă gr. τὸν ἀπροσωποληπτῶς κρίνοντα prin: „Și deaca chemați ‘părinte’ pre cela ce fără *fățarnicie* judecă”¹³.

Cum se înțelege, trebuia exprimată ideea ‘a privi la față’, spre a produce sensul ‘părtinitor’, lucru care se neagă despre Dumnezeu. Nu se poate spune că avem a face cu traduceri greșite (chiar dacă se observă că stă în intenția traducătorilor afirmația: „Dumnezeu nu este fățarnic”). În mod evident, toate aceste texte încarcă termenii utilizați cu valoarea dorită de traducători/revizori, și solicitată de către text. „Dumnezeu nu este fățarnic” sau „Dumnezeu judecă fără fățarnicie” semnifică: ‘Dumnezeu judecă fără a privi la înfățișare, cu imparțialitate’. Totuși, unele traduceri rămân nepotrivite, deoarece încercarea de a urma textele-model, dar fără a avea un sprijin pentru aceasta în configurația limbii române, face ca rezultatul să fie deplasat. În fapt, nu se poate concepe echivalența între *părtinitor* și *fățarnic*, astfel încât enunțul „Dumnezeu nu este părtinitor” să fie echivalent cu „Dumnezeu nu este fățarnic”.

Situația creată, prin care limitele semantice ale termenilor sunt forțate, este favorizată de faptul că termenii românești încă nu erau încercați sau lămurii printr-un uz îndelungat (probabil că acest fapt poate fi încă un argument asupra caracterului cult și recent al acestora).

Privind la termenul grecesc și la redarea sa în BB, se poate socoti că revizorii BB nu cunoșteau prea bine nici adjectivul, nici verbul, și nici nu reușeau să găsească un corespondent românesc adecvat. Este adevărat că subst. πρόσωπον avea sensuri precum ‘față, figură, partea de dinainte, mască, persoană’, iar verbul λαμβάνω avea sensurile ‘a prinde, a apuca, a lua, a conține, a primi’. Adjectivul grecesc προσωπολήπτης și verbul corespunzător, προσωποληπτέω, însă, ambele caracteristice textului biblic, trebuiau luate ca atare în procesul traducerii, ele având sensuri precum ‘parțial, părtinitor’, respectiv ‘a fi parțial, părtinitor’, iar nu analizate. Este limpede că revizorii BB nu au consultat versiunile secolului al XVI-lea, iar la NTB au privit ca la un text ce trebuia îndreptat, respingând sugestiile de acolo sau socotind că, uneori, pot schimba forma (*fățarnie* cu *fățarnicie*), fără consecințe, practică des observată la compararea celor două texte.

Strădania revizorilor BB de a urma cu fidelitate textul grecesc apare și sub *Gal.*, 2, 6, unde NTB traduce *Deus personam hominis non accepit* prin: „Dumnezău *fățarnia* omului nu priimește”¹⁴, în vreme ce gr. πρόσωπον ὁ θεός ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει este redat în BB prin: „*fața* omului Dumnezău nu priimește”. De data aceasta, în textul grecesc nu mai apare compusul, elementele fiind separate și

¹³ În CB și CV apar: „Și se Tatăl chemareți, nu *fățarindu*” (CB), „Și se Tatăl chieმაți, *nefățărându*” (CV). Elementul subliniat corespunde, în cazul textelor secolului al XVI-lea, sl.: *неО Fernra* (*OFernrk* având sensul ὑποκριτής, ‘simulator’). În CP traducerea nu este adecvată solicitărilor textului-sursă: „Și să Tatăl chemaret *nefățarnici*”. Biblia 2001 prezintă: „Și dacă-L chemați ca pe un Tată Cel ce *cu nepărtinire* judecă”.

¹⁴ În același fel, la Coresi apare: „că Domnul nu gândește *de văzătura* oamenilor” (CP). În versiunea din 2001: „Dumnezeu nu caută *la fața* omului” (Anania).

la distanță, modalitatea de traducere practică până acum de revizorii BB fiind compatibilă cu situația de aici. Asemănător se petrec lucrurile și sub *Ioan*, 7, 24, unde alături de: „Nu judecați în *fățarie*” (NTB), care redă *nolite iudicare secundum faciem*, BB prezintă: „Nu judecați în *fățarie*”, redând gr.: μή κρίνετε κατ’ ὄψιν¹⁵. Și aici textul grecesc schimbă termenul (ca și cel latin, de altfel), folosind ὄψις ‘aspect, înfățișare’. În sfârșit, sub *Iac.*, 2, 9, unde CB, CV și CP traduc: „iară se spre față căutați”, „iară se în *fățarie* căutați”, „e să căutaret spre *fățarie*”, redând αὐτὸν αἰφῶνι καὶ ἐν ὄψιν, iar NTB traduce: „Iară să veți căuta în *fățarie*”, redând si autem personas accipitis; în încercarea de a reda același verb: εἰ δε προσωπολήμπετε, BB va traduce: „Iară de faceți *fățarie*”¹⁶. Pe lângă continua pliere a textului BB la cel grecesc, care conduce adesea și la forțarea termenilor utilizați, datorită nepotrivirilor dintre limba-model și limba română, reținem că revizorii BB cunoșteau termenul *fățarie* și puteau accepta utilizarea sa (pentru analiza prin segmentare și traducerea în consecință vezi și infra. 3.3., nota).

2.1.3. Alături de precedentele cazuri, cel de sub *Iac.*, 2, 1 deschide analizei noi posibilități. Astfel, după ce textele secolului precedent traduseseră: „Frații miei, nu întru față căutându se aveți credința Domnului nostru” (CB), „[F]rații miei, nu în *fățarie* prăvindu” (CV¹⁷), „Frații miei, nu în *fățarie* căutați” (CP), redând: Εραυε νῆα νε Υκ Ο Fa]reZ e, NTB va traduce lat. *nolite in personarum acceptione* prin: „Frații miei, să n-aveți cu *fățarnicie* credința Domnului nostru”. Față de acesta, în același fel ca și până acum, BB revizuieste segmentul din NTB și socotește că gr. μή ἐν προσωπολήμψιας se redă cel mai bine prin: „Frații miei, nu întru *fățării* aveți credința Domnului nostru”¹⁸.

Într-un alt segment, unde este vorba despre judecățile părtinitoare ale preoților, BB redă gr. ἀλλὰ λαμβάνετε πρόσωπα ἐν νόμῳ prin: „Și eu am dat pre voi defăimați și lepădați la toate limbile, pentru care voi n-ați păzit căile mele ce *fățării* în leage” (BB, *Malachia*, 2, 9)¹⁹, folosind verbul.

Observăm, deocamdată că, alături de cazurile în care, față de subst. *fățarie* din NTB, textul muntenesc a prezentat subst. *fățarnicie*, când era de redat ‘imparțialitate, nepărtinire / părtinire’ – concepte redată în secolul al XVI-lea, precum și în NTB, și prin locuțiuni având ca nucleu subst. *față* – avem și situații în care BB utilizează *față* și *fățarie*, dar și în care NTB utilizează *fățarnicie*. Socotim că faptele acestea sunt semnificative în ceea ce privește posibilitățile cu care erau investiți termenii mai noi, precum cei în discuție. Astfel, putem crede că traducătorii și revizorii socoteau că *fățarnicie* avea capacitatea de a purta valoarea cu care se utiliza *fățarie*. Dacă lucrurile stau astfel, înseamnă că, în epocă, exista o dilemă în ceea ce privește sensurile acestor termeni, ale căror valențe se aglomerau, instituindu-se concurența între doi termeni din aceeași familie, cu care nu ar fi

¹⁵ În Biblia 2001 apare: „Nu judecați după înfățișare”.

¹⁶ Traducerile anterioare BB sunt confirmate și de versiunea Anania: „dar dacă cu părtinire cătați la fața omului”.

¹⁷ *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, 1981.

¹⁸ Versiunea din 2001 prezintă: „Frații mei, nu întru *părtinire* să vă aveți voi credința în Domnul nostru” (Anania).

¹⁹ În *Biblia* 2001: „nu ați păzit căile Mele, ci-n cumpănirea legii ați cătat la fața omului”.

trebuie să se afle în astfel de raporturi. În acest caz, confuzia nu era atât a utilizatorilor termenilor în sine, cât a termenilor în relație cu echivalenții și cu contextele. Altfel spus, vorbitorii nu încurcau cuvinte cu poziții așezate, ci cuvintele ale căror poziții în sistem erau în mișcare și care puteau da impresia că pot purta aceleași valori.

3. Plecând de la sensul ‘față, înfățișare’, termenii până acum urmăriți aveau a reda, pe cale metaforică, sensul ‘(im)parțialitate, (ne)părtinire’²⁰. În greacă, latină și slavonă, ei corespundeau unor termeni precum: *προσωπολήπτης, προσωπολήπτέω, persona*, și *О Fєтѣrk, О Fa*. Privind la sensul din punctul de plecare și, apoi, la cel final, se observă că între ele există o porțiune care, datorită sensului final, este mai dificil de observat, dar și a cărei stare de latență face mai greu de explicat devenirea sensului inițial către cel final. Altfel spus, între ‘înfățișare’ și ‘imparțialitate’ trebuie să existe o legătură, deși aceasta nu are caracter evident.

3.1. În toate exemplele de mai sus este vorba despre situații în care apare o expresie biblică al cărei element central se referă la ‘față, chip, înfățișare’. Plecând de la termenul care denumește aspectul cuiva (fizic, îmbrăcăminte etc.), și care transmite semn(al)e exterioare privitoare la starea de sănătate (fizică, mentală, psihică), statut social etc., se obține o imagine care solicită limba în sensul producerii unei expresii ce are a exprima, pe cale metaforică, un sens ce decurge din dinamica realității. Întrucât o persoană dotată cu o înfățișare conformă anumitor solicitări de ordin biologic și social poate beneficia – mai lesne și exclusiv pe această bază bio-socială – de tratamente favorizante, îndemnul de a nu judeca după înfățișare ajunge să semnifice ‘a nu favoriza’ (pe cineva judecat pentru anumite fapte și conform anumitor legi, pe baza unor elemente exterioare acelor fapte și acelor legi). În felul acesta, respectivele forme de exprimare ajung să echivaleze cu un îndemn către depășirea (prin eludare) a elementelor neaparținătoare „cauzei”, un îndemn către imparțialitate.

Pe de altă parte, însă, dacă înfățișarea are o forță atât de mare, încât poate determina judecăți lipsite de legătură cu ea, poate apărea tendința individului de a dobândi o înfățișare care nu-i este proprie (ceea ce pune nu doar bazele ca „judecătorul” să fie înșelat, dar îl pot favoriza pe acesta să se lase înșelat, având și scuza plauzibilă că a fost înșelat datorită diferenței dintre aparență și esență). Actul acesta este o ‘prefăcătorie’, care duce (întrucât acesta îi este primul scop) la ‘înșelătorie’.

²⁰ Situații de acest fel se întâlnesc și în alte tipuri de texte, ale căror surse rămân obscure: „egumenul să fie preut și să grijască de toți ca un părinte de feciorii săi, și fără[ă] fățarie să socotească, să împartă tuturor într-un chip” (DRB 131, 1–3) (*Documente românești* reproduse după originale sau după fotografii sub supravegherea bibliotecarului Academiei Române, Ioan Bianu, partea 1, Epoca dinaintea de Mateiu Basarab (1632) și Vasile Lupu (1634), tomul I, fasc. 1–2, București, 1907); „Așa iaste și lucrul postului, că cela ce-l va ținea postul cumu se cade și fără fățarie, mare folos va avea” (CC1, 49, 21–22) (Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I, *Textul*, București, 1914).

3.1.1. Având același loc de plecare, urmând aceeași cale până la un anumit punct, apare un nou sens care poate fi exprimat pe calea aceluiași termen. De aceea apar situații în care – fără a avea textul-sursă –, deși este posibil să avem în vedere apartenența lor la sensul ‘părtinire’, este destul de greu de exclus sensul ‘prefăcătorie’: „că mă duc eu acolo unde *fățerie* nu este” (CS, 260, 15–16)²¹.

3.1.2. Caracterul real al acestei dificultăți iese în evidență în momentul în care privim la segmentele: „dragoste fără de fățarie” (BB, 2Cor., 6, 6) „în dragoste nefățarnică” (NTB), „în dragoste curată” (CP); „în iubire nefățarnică” (Anania). Este dificil de știut ce s-a înțeles în epocă (sau ce se înțelege astăzi) la receptarea acestor segmente. Dacă, însă, ne gândim la traducători și revizori, putem socoti că știm ce fi trebuit să înțeleagă ei, privind la textul grecesc sau la cel latin: ἐν ἀγάπῃ ἀνυπόκριτῶ, *in caritate non ficta*, ambele arătând că este vorba despre ‘prefăcătorie’²².

3.1.3. Posibilitatea de confuzie apare și în următoarele două situații:

„Deci, lepădând toată răutatea și tot vicleșugul și *fățarniciile* și zavistiile și toate muzaviriile” (BB, IP, 2, 1), „Derept aceia, părăsind toată răutatea și toată înșălăciunea și *fățariile* și zavistiile și toate clevețele” (NTB), cuvintele marcate fiind echivalente pentru ὑποκρίσεις și *simulationes*²³;

„Sufletele voastre curățându-le cu ascultarea adevărului pren Duh, întru iubire frățască *fără fățarie*, den curată inimă” (BB, IP, I, 22), „Inimile voastre curățind întru ascultarea adevărului prin Duh, în dragostea frățescă, *nefățarnică*, din inimă curată” (NTB), cuvintele marcate fiind echivalente pentru ἀνυπόκριτον, *simplici*²⁴.

Aceste două cazuri impun unele observații. În primul rând, relația cu sensul primar se păstrează și este vizibilă de fiecare dată. Spre deosebire de cazul ‘imparțialitate’ / ‘părtinire’, în cazul ‘prefăcătorie, înșelătorie’ distanța față de sensul de bază este mai mică și încă recuperabilă de către vorbitor. În al doilea rând, cele două contexte de mai sus – identice din punct de vedere semantic –, arată că termenii se inversează (pentru textele secolului precedent, se observă că primul caz folosește același termen, în cel de-al doilea apar amândoi). Astfel, *fățarie* și

²¹ *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gh. Chivu, București, 1993.

²² Vezi și: „Iară săvârșitul poruncii iaste dragostea den curată inimă și știință bună și credință *fără fățarie*” (BB, 1Tim., 1, 5), pentru: καὶ πίστεως ἀνυπόκριτου, „știința bună și credința *nefățarnică*” (NTB), pentru: *et fide non ficta*. La Coresi apare *nefățarnică*, la Anania: „credință *nefățarnică*”.

²³ În textele secolului al XVI-lea, deja situația nu este diferită: „Părășiți, amu, toate realele și toată gămbosea și *fățariă* și rāvnea și toate clevețele” (CB), „Părășiți, amu, totu rreul și totu hicleșugul și *fățariia* și zavistul și toate clevețele” (CV), „părășiți, amu, tot răul și toate hicleșugurile și *fățariile* și urăciunile și toate clevețele” (CP), unde termenul în discuție are drept corespondent sl. *Q Fmhrle*.

²⁴ În textele secolului al XVI-lea: „frăție dragă *nefățarită* dintru curata inimă” (CB), „iuboste *nefățarnic[ă]*” (CV), „*nefățarnic*” (CP) redând sl. *neQ FerhrnR*

fățarnicie apar atât în BB, cât și în NTB (deși sursa NTB prezintă o schimbare de termen, acest fapt nu schimbă situația care ne privește), ceea ce înseamnă că preferințele nu aveau o forță absolută, ori că nu existau constrângeri de ordin semantic. Deducem de aici că ambii termeni erau acceptabili pentru autorii acelor texte, și că, precum în cazul ‘imparțialitate’ / ‘părtinire’, puteau trimite către același sens.

3.2. Pe lângă exemplele în care termenii în discuție încă mai păstrau ceva din devenirea lor semantică sau în care atât contextele, cât și valorile lor potențiale îi puteau solicita către zone de interferență semantică, apar și situații în care ei exprimă, cu limpezime, sensul ‘prefăcătorie, înșelăciune’.

3.2.1. Aceasta este situația sub *Gal.*, 2, 13, unde NTB prezintă următoarea traducere: „Și să arăta a fi cu ei împreună și ceilalți jidovi, așa cât și Varnava să trăgea cu *fățarnicia* lor”. Corespondentul latin este: *Et simulationi eius consenserunt ceteri Iudaei, ita ut Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem*, ceea ce corespunde gr. καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῶ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη οἱ αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει, redat în BB astfel: „Și împreună *fățarniciră* cu el și ceilalți jidovi, cât și Varnava împreună să luo cu a lor *fățarnicie*”²⁵. Dincolo de încercarea cărturarilor ardeleni – din prima parte a versetului – de a traduce pe înțelesul cititorului²⁶, utilizând termeni diferiți pentru același cuvânt din textul latin, în acest caz, ‘prefăcătoria, disimularea’ sunt transmise de ambele texte. Este de observat și că ambele o fac prin intermediul aceluiași cuvânt: *fățarnicie*.

3.2.2. Un grad ridicat de stabilitate semantică pentru ‘prefăcătorie’ se înregistrează și în situațiile următoare:

„Și acesta, viind la Ierusalim și chip de pace *fățarnicind*” (BB, *2Macc.*, 5, 25), redând: Ὁυτος δὲ παραγενόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τοῦ εἰρηνικοῦ ὑποκριθεὶς²⁷;

„să *fățarească*, ca cum are mânca ceale ce de împăratul sunt rânduite, den cărnurile cealea ale jârtvei” (BB, *2Macc.*, 6, 21), redând: ὑποκριθῆναι δὲ ὡς ἐσωίοντα;

„Noi, dară, den ceale fripte cărnuri vom pune, și tu, *fățarind* că guști den ceale de porc, te mântuiaște” (BB, *Iosip*, 1145a, 42–44);

²⁵ „Și împreună cu el *s-au fățarnicit* și ceilalți iudei, încât până și Barnaba a fost atras în *fățarnicia* lor” (Anania), cu o notă la verbul evidențiat: „au intrat în jocul duplicitar al lui Petru”.

²⁶ De altfel, în NTB se încearcă în mod constant găsirea de soluții, datorită preocupării de a asigura înțelegerea textului de către cititor. De aceea, față de: „Și păzind, au trimis prilăstitori, *fățarnicind* pre sine a fi direpți, ca să-l prinză pre el în cuvânt, ca să-l dea pre el împărăției și puterii diregătoriului” (BB, *Lc.*, 20, 20), după: Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐνκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοῦς δικαίους εἶναι, în NTB găsim: „Derept aceaia luând aminte pre El, trimisără leșuitori, *carii să făcea* pre sine a fi derepți”, încercând astfel să redea: *Et observantes miserunt insidiatores, qui se iustos simularent*.

²⁷ În *Biblia* 2001 „s-a prefăcut a fi pașnic”.

„Pentru că nu iaste vreadnic vârstei noastre *a fățarnici*” (BB, *2Macc.*, 6, 24), redând: οὐ γὰρ τῆς ἡμέτερας ἡλικίας ἄξιόν ἐστις ὑποκριθῆναι²⁸;

„Și ei, pentru a mea *fățarnicie* și pentru cea puțină și scurtă viață, să vor rățăci pren mine, și urâciune și pângăriciune bătrânețelor voiu pune” (BB, *2Macc.*, 6, 25), redând: καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἐμὴν ὑποκρισιν;

„Cel ce cearcă leagea sătura-să-va de dânsa, și cel ce *fățareaste* scîrbi-să-va întru el” (BB, *Is. Sir.*, 32, 15), redând: Ὁ ζητῶν νόμον ἐμπλησθήσεται αὐτοῦ, καὶ ὁ ὑποκρινόμενος σκανδαλισθήσεται ἐν αὐτῷ, unde ‘a se preface’ devine: ‘a acționa în mod insidios, mișelesc’.

Esența ideii se reia sub *Is. Sir.*, 33, 2: „Bărbatul înțelept nu va urî leagea, iară cel ce *fățareaste* într-însa iaste ca corabiia în furtună” (BB), care redă: Ἀνὴρ σοφὸς οὐ μισήσει νόμον ὁ δὲ ὑποκρινόμενος ἐν αὐτῷ, ὡς ἐν καταγίδι πλοῖον. La Anania apare: „cel ce se joacă cu ea”, autorul făcând o notă (firește, întrucît ține să se exprime astfel) prin care trimite către omul ipocrit. Personal, socotim că sensul de redat era ‘a schimonosi, a distorsiona’ (prin prefăcătorie)²⁹.

„Așa și voi, den afară vă arătați oamenilor direpți, iară denlăuntru plini sânteti de *fățariia* nelegiurii” (BB, *Mt.*, 23, 28), redând: ἔσωθεν δὲ ἐστε μεστοὶ ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας, alături de: „Așia și voi, din afară vă arătați oamenilor derepți, den lăuntru, plini sânteti de *fățarie* și de strâmbătate” (NTB), redând „pleni estis hypocritisi, et iniquitate”.

3.2.3. Prin intermediul aceluiași termen, conceptul apare mai clar definit în zona sa abstractă, contextele de mai jos reușind să poarte nucleul de sens al termenilor, prin astfel de uzuri fixându-se valențele termenilor și producându-se echivalența între ceea ce au ei de redat și ce reușesc a reda:

„Vai de voi, cărtulari și farisei *fățarnici*, că încungiurați marea și uscatul să faceți den păgân jidov și când va fi făcut, faceți pre el fiiul Gheennei” (NTB, *Mt.*, 23, 15) „Vai de voi, cărturari și farisei *fățarnici!*” (BB), unde elementele subliniate au drept corespondente lat. *hypocritae*, respectiv gr. ὑποκριταί³⁰.

„Iară El, știind *fățariia* lor, zise lor: «Ce Mă ispitiți?»” (NTB, *Mc.*, 12, 15) „Iară el, știind *fățariia* lor, zise lor” (BB), după: *Qui sciens versutiam illorum, at illis:*, respectiv: ὁ δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν εἶπεν αὐτοῖς.

„Întâiu vă păziți de aluatul fariseilor, care iaste *fățariia*” (NTB, *Lc.*, 12, 1), „Întâiu, luați-vă aminte pre voi de aluatul fariseilor, care iaste *fățarie*” (BB), după:

²⁸ În *Biblia* 2001, autorul optează (ca și în versetul următor, de altfel) pentru o altfel de traducere, care, însă, nu trădează sensul de redat: „Nu se cuvine ca la vârsta noastră să ne jucăm de-a v-ați ascunselea”. Dincolo de orice comentariu, este de observat că, în opinia noastră, opțiunea traducătorului decurge și din faptul că, în aceste segmente, discursul capătă accente care pun în opoziție poziția de înaltă moralitate a lui Eleazar cu sfatul pueril al organizatorilor ospățului, lucru care, se vede, s-a ținut a fi evidențiat.

²⁹ Cf. și: „Ști Domnedzeu inrima ta și înțeleage toate cugetele tale și veade toate *fățarile* tale și plecatul tău ainte încă de cuvântul tău” (CS 298, 15-16).

³⁰ Acest termen, asociat fariseilor, pentru care vezi și *Mt.*, 23, 13-15, apare frecvent în *Evangelhia după Matei*.

Attendite a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrisis și: προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμης, ἥτις ἐστὶν ὑπόκρισις.

„Întru *fățăriia* grăitorilor minciuni aprinși fiind în știința lor” (NTB, *Tim.*, 4, 2), „Întru *fățărnicia* celor mincinoși la cuvinte, arși fiind cu a lor știință” (BB), urmînd *in hypocrisi* și ἐν ὑποκρισει.

3.3. În situațiile mai sus prezentate, termenii din BB care ne interesează redau formele grecești ὑποκρίνω și ὑποκρίσις, care semnifică: ‘a distinge sau a separa sumar, a răspunde, a explica, a interpreta, a juca un rol, a contraface, a (se) prefăce’, apoi ‘a privi la față, înfățișare, a privi cu părtinire’, respectiv: ‘răspuns, pantomimă, părelnicie, prefacere’³¹.

Pentru posibilitățile de confuzie la traducere, dorința de a urma cu orice preț textul grecesc și erorile către care conduce existența sensurilor plauzibile este relevantă traducerea unui segment mai dificil, care i-a indus în eroare pe revizorii munteni. Datorită caracterului sacrosanct al cuvântului, probabil că una dintre cele mai teribile greșeli este rostirea unui jurământ. După ce se enunță interdicția luării în deșert a numelui lui Dumnezeu (*Ex.*, 20, 7), chestiunea sacrosanctității cuvântului este tratată în majoritatea cărților biblice. Dacă în *Levitic* și în *Numeri* încă mai este acceptat jurământul (în special *Num.*, 30, apoi *Dt.* 23, 22), prin cuvântul lui Isus, în *Noul Testament* (*Mt.*, 5, 33-37), acesta este total interzis. În cadrul discursului său complex, Iacob reia această interdicție, dar oferă și o soluție, în spiritul sfaturilor pe care le dă, și în cel general al Epistolei: „Iară mainte de toate, frații miei, nu giurați nece pre cer, nece pre pământ, nece cu alt giurământu, iară cuvântul vostru fie așa: „ei, ce nu e nu-i”³², ca să nu cădeți în judecată” (NTB, *Jac.*, 5, 12); „Și mai nainte de toate, frații miei, nu vă jurați nice pre ceriu, nice pre pământ, nice pre alt orice jurământ. Ce fie voao: „Așa!”, așa și „Nu!”, nu, ca nu în fățărnicie să cădeți!” (BB), în greacă: ἦτω δὲ ὅμων τὸ vai vai, καὶ τὸ οὐ οὐ, ἴνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε, iar în latină: *Sit autem sermo vester. Est, est: Non, non: ut non sub iudicio decidatis*³³. Traducerea din 2001 reușește să exprime exact ideea concordanței neștirbite dintre cuvânt și faptă, a realizării întocmai a cuvântului: „Dar înainte de toate, frații mei, să nu vă jurați, nici pe cer, nici pe pământ, nici cu orice alt jurământ; ci *Da*-ul vostru să fie *da* și *Nu*-ul vostru să fie *nu*, ca să nu cădeți sub judecată” (Anania). În contextul acestei formulări categorice, s-ar putea crede că ambele traduceri ale segmentului final pot fi acceptate (cine jură strâmb, sau se întâmplă să nu își poată ține cuvântul, poate ajunge să fie judecat, după cum, în urma jurământului fals ori a promisiunii neîmplinite, poate fi socotit fățarnic), deși limitele s-ar largi foarte mult. Privind, însă, la versiunea grecească, observăm că nu este vorba despre ὑποκρίσις ‘prefacere’, ci de ὑπό- ‘sub, dedesubt’ și κρίσις ‘proces, judecată’.

³¹ Gr. κρίσις și κρίνω, care se referă la o ‘distanțiere, luptă între, alegere, separație’, de unde ‘contestarea în justiție’, apoi ‘proces, judecată, decizie condamnare’. Prefixoidul ὑπό-, prepoziție și adverb, semnifică ‘sub, dedesubt’, putând purta și sensuri din gama: ‘cu caracter insidios, ascunderea, aparența, aproximația, inexactitatea’, (de unde pericolul necunoscutului care poate lovi oricând).

³² Credem că segmentarea indică o scăpare a editorilor NTB, deoarece ar fi trebuit să fie: „... cuvântul vostru fie: «Așa!», ei, ce nu e, nu-i”, unde *ei* este o formă a afirmației, preluată din slavonă (vezi și răspunsul Safirei, în CB, FA, 5, 8).

³³ Textele secolului al XVI-lea prezintă: „frații miei, nu jurați-vă, nice cu ceriul, nice cu pământul, nice cu altul cu carevare jurământu. Ce fie voao: ce iaste, iaste și ce nu e, nu e, *dereptu se nu întru fățarie cădeți*” (CB); „frații miei, nu vă giurați, nece cu ceriul, nece cu [pă]mântul, nece cu altul oarecarele giurământu. Ce fie, amu, voao: cia ce iaste, ee și ceaia ce nu e, nu, *se nu în fățarie cădeți*” (CV); „frații miei, nu vă jurați nece pre ceriu, nece pre pământ, nece cu alt fie ce blăstem. Fie voao: ce iaste, iaste, e ce nu e, nu, *de nu în fățarie să cădeți*” (CP). Deși pare remarcabilă unitatea segmentului final, ea decurge din urmarea a ceea ce apare în textul slavon: да не Ѹк О Fhmrlē Ѹk SadaeMē.

Cum se vede, sensul termenilor de mai sus are ca punct de plecare aspectul, dat fiind faptul că există impulsul de a socoti că între aparență și esență există o relație aproape lipsită de articulație, așadar de congruență. De aici tentația de a judeca pe baza aspectului. Cu toate acestea, aspectul are nu doar un caracter labil, ci, dată fiind tentația de mai sus, apare și tentația utilizării frauduloase a acestui tip de semnal. Astfel se creează relația între ‘aspect’ și ‘contrafacere’. Textele biblice utilizează termenii aceștia cu sensurile pe care le aveau în greacă, înainte de momentul traducerii biblice. De altfel, chiar alegerile traducătorilor sunt determinate de preexistența sensurilor, nuanțelor și uzurilor acestor termeni³⁴.

4. Situațiile precedente se referă la utilizarea, în vechile traduceri românești, a verbelor *a fățarnici*, *a fățări* și subst. *fățarnicie*, *fățarie* – practic toate posibilitățile formale existente, sensurile cu care aceștia apar fiind, în esență: ‘a părtini’, ‘a se preface, a simula’, ‘părtinire’ ‘prefăcătorie’, toate plecând de la un sens concret care a generat o imagine, rafinată treptat prin abstractizare și asocieri de idei. Secvențele de mai sus ne arată că, practic, perechile menționate se aflau în relație de sinonimie – pentru ambele rânduri de sensuri. De asemenea, toate aceste cuvinte aveau circulație în textele de mai sus. Chiar în cazul în care se pot constata unele preferințe pentru câte un termen, putem afirma că acestea nu sunt determinate de valorile semantice ale aceluia și nici de preferințe de uz, care să decurgă din constrângeri de natură lingvistică.

Situația aceasta ne mai învață că, în cazul în care textul decurge din revizia unei versiuni anterioare, dar cu urmărirea riguroasă și controlul amănunțit, exercitate prin intermediul unei unice versiuni, dincolo de inerentele pericole, poate apărea și avantajul că, beneficiind de o talmăcire de calitate și urmărind cu ajutorul unui text bine înțeles, care permite interpretări și direcționări bune ale textului, întâmplarea face ca echivalentele din limba-țintă să fie potrivite formelor de tradus, sau să dețină valențe libere și compatibile cu cerințele de moment ale traducerii. În astfel de cazuri, termenul folosit are șanse să se dezvolte în direcția solicitată de traducere, lucru care poate fi benefic pentru limbă.

În cazul în care, lucrurile nu stau astfel, termenul nefiind cel mai potrivit (datorită valențelor lui naturale, precum și datorită constrângerilor impuse de universul lexical al limbii-țintă), sfera sa semantică poate fi forțată prin felurite note de conținut, sau tentată cu nuanțe prin atracție, care nu sunt proprii valorilor sale (sau compatibile cu acestea), și care nu îl ajută să se dezvolte în direcțiile sale firești. Întregul proces este firesc în limbă, rezultatele fiind uneori în beneficiul evoluției planului lexical.

³⁴ Există numeroase situații în care textul biblic, mai cu seamă *Noul Testament*, a încercat să resemantizeze termenii sau să utilizeze termeni cu caracter neutru, lipsiți de mărci sau conotații precreștine. Desigur, lucrul acesta – constituirea unei limbi biblice – nu a putut fi făcut pe deplin.

